

KUR'ÂN'DA "İLİM" İFADESİNİN METOT BAĞLAMINDA KULLANIMI

Kur'ân'da yine bizzat Allah'ın oluşturduğu bir metot yoksa onun Allah'ın kitabı olması da söz konusu olamaz. Kur'ân'ı anlama metodu Rabbimizin tüm kitaplarında oluşturduğu ve Kur'ân'da da detaylarıyla anlattığı hikmete ulaşma yani problem çözme metodudur.

Günümüzde Kur'ân'ın Allah'ın oluşturduğu özel bir metoda göre okunması gerektiği, eğer Kur'ân'dan hayatın her alanında çözüm üretmesi isteniyorsa bunun ancak bu metotla yapılabileceği gerçeği, ne yazık ki üniversitelerde İslâmî ilimlerde öğrenci yetiştiren akademisyenlerin bile büyük çoğunluğu için kabul edilemez bir durumdur. Bunların bir bölümünü teşkil eden tarihselciler ise sözde İslâmî araştırmalarını kaleme aldıkları kitaplarında şu cümleleri kurabilmektedirler:

"Sonuç itibarıyla, Kur'ân muhtemel okurlarının anlama sorunları gözetilerek kurgulanmış mütecanis bir metin olmadığı için metnin dışında kalan söz-dışı bağlamı belirlemek okura düşer."¹

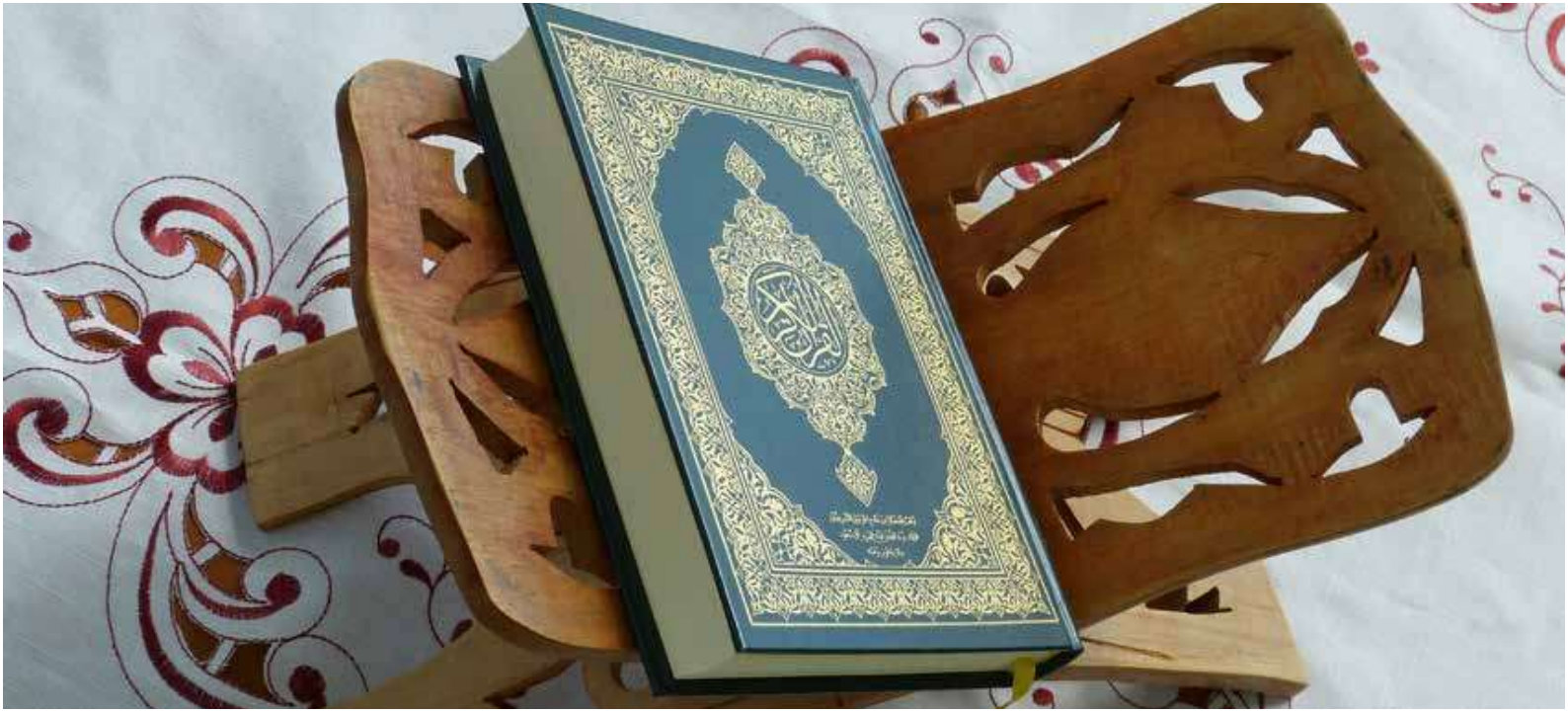
Yazarın "metnin dışında kalan söz-dışı bağlamı belirlemek okura düşer" şeklinde ifade ettiği durum Allah'ın Kur'ân'da yazmayı ihmal ettiği konuları insanların belirleme yetkilerinin olması gerektiği iddiasıdır. Nitekim aynı yazar bir başka yazısında "Kur'ân, "Bugün bize ne diyor, bizden ne istiyor?" sorusunun cevabını bulmak için izlenmesi gereken metodu şöyle tarif etmektedir:

"Söz konusu cevabı bulmak için, önce Kur'ân'ın ilk hitap çevresinde ne söylediğini, o gün orada neler olup bittiğini mümkün mertebe en iyi şekilde anlamaya çalışmak, kimi zaman yırtınmayı gerektiren bu anlamadan bir öz-

çekirdek anlam çıkarmak, daha sonra o öz/çekirdek anlamın bugünkü tarihsel tecrübedeki ve kendi varoluşsal gerçekliğimizdeki karşılığını bulmaya çalışmaktır."²

Diğer bir deyişle Kur'ân'ın bize ne söylediği yukarıdaki metodu izleyip yırtınan bir insanın iki dudağının arasındadır. Tüm Müslümanlar Allah'ın Kur'ân'da bize güzel bir şeyler söylemiş olması ümidiyle bu kişinin çalışmalarını bitirmesini bekleyecektir. İşte size Kur'ân'ı anlama metodu! O halde bizim, bu metodu uygulayarak bu kişilerin hangi konularda ne gibi çözümler ürettiklerini sormak ve cevaplarını beklemekten başka bir çaremiz yoktur. Ancak gördüğümüz ve bildiğimiz kadarıyla alıntılarımız satırların yazarı da dahil olmak üzere bu metodu uygulayıp herhangi bir problem çözen ve İslâm aleminin bir yarasına merhem olan kimse de yoktur.

İşte Allah'ın kitabına bu muameleyi yapan kişiler elbette Kur'ân'da bir metot olduğunu kabul etmeyeceklerdir. Oysa Allah'ın hiçbir şeyi bir metoda, bir sisteme bağlı olmaksızın yaratmadığını görebilmek için insan olmaya bile gerek yoktur. Bu sebeple Kur'ân'da yine bizzat Allah'ın oluşturduğu bir metot yoksa onun Allah'ın kitabı olması da söz konusu olamaz. Kur'ân'ı anlama metodu Rabbimizin tüm kitaplarında oluşturduğu ve Kur'ân'da da detaylarıyla anlattığı hikmete ulaşma yani problem çözme metodudur.

Fransızca bir kelime olan metot, Türkçe'de "yöntem" kelimesi ile karşılanmakta ve anlamı şu şekilde verilmektedir: "Bir amaca erişmek için izlenen, tutulan yol, usul, sistem, prosedür."³ Hayatımızın her anında, yaptığımız her işte farkında olalım ya da olmayalım o işle ilgili bir yöntem izleriz. Mesela yemek yaparken herkes tarafından bilinen veya tamamen bize ait olan bir yöntem izlememiz şarttır. Çünkü yapacağımız yemeğin malzemelerini gelişigüzel bir araya getirerek istediğimiz sonuca ulaşmamız mümkün değildir. Kaldı ki o malzemeleri alırken ve hazırlarken de hatta yaptığımız yemeği yerken de belli bir yöntem takip ederiz. Zaten bunun aksi de düşünülemez. Düzensiz ve rastgele bir takım eylemlerle hiç bir işte sonuca ulaşamayacağımızı hepimiz biliriz. Yöntemsizlik ve gelişigüzellik sadece zihnimizde hayal edebileceğimiz, ancak hiçbir zaman eyleme dökemeyeceğimiz bir durumdur. Aslında bunun sebebi, ne kainatta ne de kendimizde gelişigüzel hiçbir durumun olmadığına dair bilgimizdir. Metotsuz bir iş yapmamamız, Allah'ın her şeyi bir ölçüye göre yaratmış olması ve insanı da bu ölçüyü öğrenip kullanabilecek kabiliyetlerle donatmış olmasındandır:

إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ

Biz, yarattığımız her şeyi bir ölçüye göre yaratırız.
(Kamer 54/49)

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ رَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ
فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ

Ey insan! Sen şimdi neyine güveniyorsun da cömert

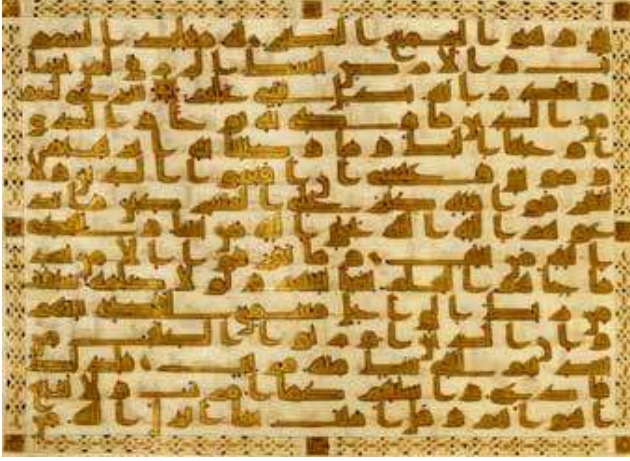
olan Rabbine karşı geliyorsun? Seni yaratan, eşitleyen ve dengeni kuran O'dur. Seni belirlediği yapıda düzenleyen de O'dur. (İnfitâr 82/6-8)

Diğer taraftan yapılan işlerde her insanın izleyeceği yol farklı olabilir. Mesela otomobil üretimi yapan iki fabrika tamamen farklı yöntemler izleyebilirler. Yöntemlerindeki farklılık, üretimi yapan insanların kapasitelerinin, bilgilerinin veya elde etmek istedikleri ürün için yaptıkları tercihlerin sonucu olabilir ve üretimin hızını, kalitesini, fiyatını etkileyebilir. Nitekim her insan farklı özelliklere sahip olduğu gibi hiçbir insan mükemmel de değildir. Allah söz konusu olduğunda ise O'nun izleyeceği yöntem; uygulanması bakımından da, elde edilecek sonuçlar bakımından da mükemmel olacaktır. Bunun böyle olduğu kainatı ya da kendisini gözlemleyen, diğer bir deyişle yaratılmış ayetleri okuyan her insan tarafından şüpheye yer bırakmayacak şekilde bilinir.

Yarattığı ayetler arasında muazzam bir düzen kuran, onları yaratırken de bir yöntem izleyen ve yarattığı ayetleri, ancak belli yöntemlerle okunmaları durumunda sonuca ulaşılacak şekilde düzenlemiş olan Allah, elbette indirdiği ayetler için de bir yöntem belirlemiş olmalıdır. Rabbimiz indirdiği ayetlerden de metotsuz ve rastgele bir okumayla doğru bir sonuca varılamayacağını kitabında ortaya koymaktadır:

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ أَمْ لَكُمْ كِتَابٌ فِيهِ تَدْرُسُونَ إِنَّ لَكُمْ فِيهِ
لَمَّا يَتَخَيَّرُونَ

Size ne oluyor? Nasıl karar veriyorsunuz? İçerdiği

şeyleri sürekli okuduğunuz size ait bir kitap mı var ki içerisinde NEYİ SEÇİP BEĞENİRSENİZ sizin olacak?
(Kalem 68/36-38)

Bu ayetlerden; bir hüküm verilecekse bunun yazılı bir belgeye, yani Allah'ın kitabına dayanması gerektiğini görebiliyoruz. Ayrıca yine görüyoruz ki; sadece kitabın bulunması yeterli değildir. O kitaptan hükme varmanın bir metodu olması gerektiği de yine ayetin bildirdiği bir durumdur. Allah'ın kitabından dilediğimiz bölümü seçip işimize geldiği gibi hükme varamayız. Zira eğer bir metoda göre okumuyorsak Allah'ın kitabını kendi kurgularımıza uydurmamız ve kendi çıkarımıza uygun bir şekilde saptırmamız işten bile değildir. O halde Allah'ın kitabının bir metodu olması hiç kimse için yadırganacak bir durum olmamalıdır. Metotsuzluk Allah'ın yarattığı hiçbir şeye isnad edilebilecek bir özellik olamaz.

Kur'ân'da Metoda Vurgu Yapan "İlim" İfadeleri:

Kitabını kendi belirttiği bir metoda göre yine kendisinin tafsil ettiğini (detaylandırdığını) Rabbimiz şu ayette bildirmektedir:

وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

Onlara, BİR İLİMLE AÇIKLADIĞIMIZ (TAFSİL) Kitap getirdik; inanan topluluk için rehber ve ikramı bol olan kitap. [A'râf 7/52]

Kitabın bir ilimle (عَلَىٰ عِلْمٍ) açıklanmış olması onun bir metodu olduğunu, açıklamaya ulaşmak için bu metodun izlenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Açıklama bu ilimle yani bir metoda dayalı olarak Allah tarafından yine bu kitapta yapıldıysa bu metodun ne olduğu, nasıl uygulanacağı da yine Allah tarafından belirtilmiş olmalıdır. Bir başka ayet bu konuda bilgimizi artırmaktadır:

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

Kitab'ı sana O indirmiştir. Ayetlerinin bir kısmı muhkemdir; onlar Kitab'ın ana ayetleridir. Diğerleri müteşâbih (muhkeme benzer) olanlardır. Kalplerinde eğrilik olanlar, istedikleri te'vîli (bağlantıyı) kurup istedikleri fitneyi çıkarmak için Kitap'tan, kendi eğrilikleriyle benzeşene uyarlar. Oysa onun tevilini (bağlamını) sadece Allah bilir. BU İLİMDE sağlam duruş gösterenler şöyle derler: "Biz, BU İLME inandık, hepsi (muhkem de müteşâbih de tevil de) Rabbimiz katındandır." Zikre (doğru bilgiye) sadece dik duruşlu olanlar ulaşabilirler. (Âl-i İmrân 3/7)

Ayette Kur'ân ayetlerinin muhkem (hüküm içeren) ve müteşâbih (muhkeme benzeyen) olma özellikleri ve ayetler arasına Allah'ın koyduğu bağlantı (tevil) aktarıldıktan sonra, bu bağlantıya değil de kendi kurgusuna uyan kişilerden bahsedilmektedir. Bunların Kur'ân'dan hüküm çıkarma metodunu görmezden gelen, onun yerine kendi kurgularını Kur'ân'a kabul ettirmeye çalışan kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Zira kalplerinde eğrilik olması, ayetlerden hikmete (doğru hükme) ulaşmanın metodunu bildikleri halde uygulamayıp istedikleri hükme varmak için kendi uydurdukları şekilde okuduklarını gösterir. Ayetlerin özelliklerini ve aralarındaki ilişkiyi bilen ve Allah'ın bildirdiği metoda uyan kişiler içinse "o ilimde sağlam duruş gösterenler (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)" ifadesine yer verilmektedir. Buradaki "o ilim" (el-ilim - الْعِلْمِ) ifadesi yukarıda gördüğümüz Araf Suresi 52. ayette geçen "ilim" yani metodun bilgisidir. Bu iki ayeti

birlikte değerlendirdiğimizde bu ilmin, Allah tarafından ayetler arasında dizayn edilmiş ilişkiler ağını, diğer bir deyişle ayetleri okuma ve anlama metodunu ifade ettiğini görmüş oluyoruz.

Kur'ân'daki bu metodun uygulanmasıyla her konuda açıklamayı Allah'ın yaptığını bildiren ayetler konuyu biraz daha açmaktadır:

الرَّ كِتَابٌ أَحْكَمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

Elif! Lam! Ra! Bu öyle bir kitaptır ki âyetleri hem muhkem kılınmış hem de doğru kararlar veren ve her şeyin iç yüzünü bilen Allah tarafından açıklanmıştır. (Hûd 11/1)

Muhkem ayetlerin Allah tarafından açıklanmış (fussilet - tafsil edilmiş) olması açıklamanın Kur'ân ayetleriyle yapıldığını gösterir. Yukarıdaki Âl-i İmrân 7. ayete göre bu açıklama muhkemle benzeşen (müteşabih) ayetlerle yapılmıştır. Yine aynı ayette bu ilmi bilen kişilerden bahsedilmiştir. Araf 52. ayette de zaten Allah'ın bir ilimle kitabı açıkladığını görmüştük. Tüm bunlar ilim ile kast edilenin Allah'ın kitabındaki metot olduğunu göstermekte ve bu ayetler de metodun nasıl çalıştığını anlatmaktadır. Metodu detaylandıran bir diğer ayette de "bilenler"den bahsedilmektedir. Bu ayet, adı bile fussilet (tafsil edildi, açıklandı) olan surenin üçüncü ayetidir:

كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

Bu bir kitaptır ki ayetleri, BİLENLER topluluğu için Arapça kur'ânlar (kümeler) halinde açıklanmıştır. (Fussilet 41/3)

Açıklamanın (tafsilin) "Arapça Kur'ân'lar" yani konuyla ilgili ayetlerin kümeleştirilmesi⁴ şeklinde yapıldığı bilgisini edindiğimiz bu ayet yukarıdaki ayetlerle birlikte okunduğunda metodun önemli bir kuralını ortaya koymaktadır. Buna göre muhkem ayet ile ona Arapça metinde benzeyen müteşabih ayetler bir küme oluşturmalıdır. Açıklamaya bu şekilde ulaşılmaktadır.

Ayette geçen "fussilet" (tafsil edilmiş) kelimesi ile hem Hûd Suresi'nin ilk ayeti hem de A'râf Suresi'nin 52. ayeti arasında bir bağ kurulmuş olmaktadır. Çünkü bu kelime Hûd Suresinin ilk ayetinde aynı şekilde; A'râf 52'de ise

fiilin etken formu olan "fassalna" (tafsil ettik) halinde geçmekteydi. "Bilenler topluluğu" ifadesi ile de "ilim" ve "o ilimde sağlam duruş sergileyenler" arasında yani Âl-i İmrân 7. ayetle bir bağ kurulmuştur. Kısacası bu ayetler, birbirlerinin müteşabihi konumundadırlar ve ilgili ayetler kümesinin elemanları çoğaldıkça incelediğimiz konu hakkındaki bilgimiz de artmaktadır. Arapça bilmeyen okuyucularımızın, ayette geçen "bilenler topluluğu için" (لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ - likavmin ya'lemun) ifadesinin, ilim kelimesiyle bağlantısını görebilmeleri adına, ifadeyi "o ilmi kullanan topluluk için" şeklinde tercüme etmemiz de yerinde olacaktır.

Bu ayetteki "Arapça Kur'ân'lar" ifadesi de bizi aynı ifadenin yer aldığı ve metotla ilgili bir ayrıntıyı daha veren aşağıdaki ayetlere götürmektedir:

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

Böylece onu, ARAPÇA KUR'ÂN olarak (ayetler kümesi halinde) indirdik. Belki çekinirler ya da bilgi edinirler diye tehditleri onun içine, değişik şekillerde yerleştirdik. Gerçek hükümdar olan Allah pek yücedir. Kur'ânın (ilgili anlam kümesinin) vahyi tamamlanmadan hüküm vermekte acele etme. "Rabbim İLMİMİ artır" de. (Tâ-hâ 20/113-114)

Ayette tamamlanmadan hüküm verilmemesi istenen şey son kitap Kur'ân değil, ilgili ayetler kümesi anlamındaki Kur'ân'dır.⁵ Yani yine metoda vurgu yapılmakta ve Nebimizden bu metodu uygulamada dikkatli ve sabırlı olması, devamındaki ayette de "Rabbim ilmimi artır" duasını yapması istenmektedir. Böylece burada

Allah'ın kitabından dilediğimiz bölümü seçip işimize geldiği gibi hükme varamayız.

da ilim kelimesinin metoda vurgu yaptığı görülmektedir. Ayet kümesinin doğru biçimde tamamlanması için ilgili tüm ayetlerin vahyedilmesi gereklidir. Yani ayette, Nebimizin Kur'ân'dan hüküm çıkarmanın metodunu doğru uygulayabilmesi için Rabbimizden yardım talep etmesi istenmektedir.

Kur'ân'ın Allah tarafından bir metoda (ilim) göre açıklanmış olması, onun bir benzerinin herhangi bir insan tarafından ortaya konamayacağını da gösterir. Zira ayetler arasında bir korelasyon meydana getirmek ve böylece bir metod oluşturmak, bu şekilde her konuyu detaylandırarak bir "örgü yapı" dizayn etmek ancak Allah'ın yapabileceği bir iştir. Dolayısıyla Kur'ân'daki Allah'ın bu metodu, onun bir insan uydurması olduğunu iddia edenlere karşı en güçlü meydan okuma konusu olmuştur. Aşağıdaki ayette "Allah'ın ilmi" ile kast edilenin de Allah'ın kitabındaki metod olduğu böylece anlaşılabilir:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ ۗ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا
مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِلَمْ يَسْتَجِيبُوا
لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ
مُسْلِمُونَ

Yoksa onu (Kur'ân'ı), o uydurdu mu diyorlar? Onlara de ki "İddianızda samimi iseniz, Allah ile arınıza koyduklarınızdan çağırabileceğiniz herkesi çağırın da bunun dengi uydurulmuş on sure getirin bakalım." Çağırduğunuz kimseler size cevap vermezlerse bilin ki o (Kur'ân) ALLAH'IN İLMİYLE indirilmiştir. O'ndan başka ilah yoktur. Artık O'na teslim olursunuz değil mi? (Hûd 11/13-14)

Meydan okunan kişilerin cevap vermemelerinin sebebi olarak Kur'ân'ın "Allah'ın ilmiyle" (بِعِلْمِ اللَّهِ) indirilmiş olması gösterilmektedir. Çünkü on sure yazabilirler belki, ancak o surelerin ayetleri arasında buraya kadar gördüğümüz şekilde bir sistem oluşturmaları imkansızdır. Dolayısıyla cevap veremezler çünkü Allah'ın kitabındaki metodun bir insan tarafından oluşturulmayacağını anlamışlardır. Bu sebeple bu ayette de ilim kelimesi metoda atfen kullanılmış görünmektedir.

Tüm ilahî kitaplar da tıpkı son kitap Kur'ân'da olduğu

Kur'ân'ın Allah tarafından bir metoda (ilim) göre açıklanmış olması, onun bir benzerinin herhangi bir insan tarafından ortaya konamayacağını da gösterir.

gibi muhkem ve müteşabih ayetlerin Kur'ân'lar (kümelere) oluşturması ve böylece ayetlerin birbirlerini açıklaması metodunu içerirler.⁶ Bu sebeple önceki kitapların mensupları içerisinde bu metodu bilen ve doğru kullanan kişiler bulunmaktadır. Bu kişiler de Âl-İmrân 7. ayette gördüğümüz gibi şu ayette de "bu ilimde sağlam duruş gösterenler (الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ)" ifadesi ile tanımlanmaktadır:

لَكِنِ الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا

Fakat onlardan BU İLİMDE SAĞLAM DURUŞ gösteren kimseler ile müminler, sana indirilene ve senden önce indirilmiş olanlara inanır; namazı tam kılar, zekâtı verir, Allah'a ve ahiret gününe inanıp güvenirlir. İşte onlara büyük bir ödül vereceğiz. (Nisâ 4/162)

Bu kişilerin Rasulullah'a inanmasının sebebi de yine kendi kitaplarında detayları ile bilip uyguladıkları anlama metodunun (yani "o ilmin") Kur'ân'da da olduğunu görmeleri olmalıdır.

Kendilerine Bu İlim Verilmiş Olanlar - الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ :

Kur'ân'ın Allah'ın kitabı olduğunu anlama bağlamında önceki ilahî kitaplarda bulunan aynı metodu bilen kişiler için "kendilerine ilim verilmiş kişiler (الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ)" ifadesinin de kullanıldığını görmekteyiz. Bu ayetlerde de "ilim" ifadesi ile kast edilenin metod bilgisi olduğunu anlayabiliyoruz:

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلَ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَقُرْآنًا

فَرَقْنَا لَهُ لِقَاءَ رَبِّهِ عَلَى الْبَاسِ عَلَىٰ مَكَثٍ وَّنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلًا قُلْ آمَنُوا بِهِ أَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِن قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا وَيَقُولُونَ سُبْحَانَ رَبِّنَا إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَسْكُونُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا

Biz onu tümüyle gerçek olarak indirdik ve tümüyle gerçek olarak indi. Seni de sadece müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik. Biz onu kur'ân halinde (küme küme) ayırdık ki insanlara aralıklarla öğretesin (KIRAAT EDESİN). Onu parça parça indirdik. De ki "Siz ona ister inanın, ister inanmayın. BUNDAN ÖNCE KENDİLERİNE "O İLİM" VERİLMİŞ OLANLARA okunduğu (TİLAVET EDİLDİĞİ) zaman çenelerinin üstüne kapanıp secde ederler." Derler ki "Rabbimize boyun eğeriz; demek ki Rabbimizin verdiği söz gerçekleşmiş." Çenelerinin üstüne kapanır ağlarlar. Bu onların saygısını artırır. (İsrâ 17/105-109)

Burada dikkatlerin çekildiği yer bu kitabın bir metodunun olduğudur. Çünkü kitabın ayet kümeleri (Kur'ân'lar) halinde ayrıldığından ve bunun "kıraat" edilmesinden (okunması) bahsedilmektedir. Ayet kümeleri anlamına da gelen "Kur'ân" ile okuma anlamı verilen "kıraat" aynı kökten kelimelerdir. Kıraat etmek ayet kümeleri oluşturarak yani ayetler arasındaki ilişkiler (muhkem-müteşabih ilişkisi) gözetilerek Kur'ân'lar oluşturmak üzere okumaktır (mealde "öğretesin" şeklinde mana verilmesinin sebebi de budur). Ayette kendilerine "o ilim" verilmiş kişilere ise kıraat değil, "tilavet" edildiğinden bahsedilmektedir. Genelde tilavet kelimesi de okumak

olarak çevrilmektedir; ancak bu okumanın kıraatten bir farkı olmak zorundadır. Tilavet kelimesinin bir yolu takip etme⁷ manası göz önüne alınırsa kendilerinde "o ilim" bulunan kişilerin bildikleri o metodu takip etmeleri sağlanacak şekilde bir okuma yapıldığı anlaşılır. Bu ayetlerde yine Kur'ân'ı anlama metodu ile ilgili bilgiler verilmekte⁸ "o" ilmin verildiği önceki kitapların mensuplarından bahsedilmektedir. Dolayısıyla burada da "o ilim"den kasıt, metod bilgisidir. Kendi kitaplarındaki bu metodu bilen kişiler aynı metodun Kur'ân'da da olduğunu görünce bekledikleri kitabın geldiğini anladıklarından secdeye kapanmakta ve Âl-i İmrân Suresi 81. ayette bahsedilen sözü kastederek "Rabbimizin verdiği söz gerçekleşmiş" demektedirler.⁹ Nitekim aynı durum Kasas Suresi'nde de "tilavet" kelimesi kullanılarak anlatılmaktadır:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِن قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا بُدئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ آمَنُوا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّنَا إِنَّ كُنَّا مِن قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ

Kendilerine bundan önce kitap verdiklerimiz buna da inanıp güveneceklerdir. Onlara OKUNUNCA (TİLAVET EDİLİNCE) şöyle diyeceklerdir: "Biz ona inandık. O da Rabbimizden gelen GERÇEK Kitaptır. Biz daha önce de teslim olmuş (Müslüman) kimselerdik." (Kasas 28/52)

Burada "kendilerine kitap verdiklerimiz" ifadesinden sonra tilavet kelimesinin kullanılması bu kişilerin kendi kitaplarından dolayı metodu bildiklerini gösterir. Zaten Kur'ân'ın kendilerine tilavet edilmesiyle birlikte hemen onun "gerçek" olduğuna inanmaları, tanıdıkları metodu içermesinden dolayı olmalıdır. Çünkü kitabın "gerçek" olduğunun anlaşılması konusu bu ayette geçmeyen "kendilerine o ilim verilenler" ifadesiyle de başka bir ayette kullanılmıştır:

وَيَزِيَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكَ مِنَ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

KENDİLERİNE O İLİM VERİLENLER, Rabbinden sana indirilenin, GERÇEK olduğunu, daima üstün ve yaptığını güzel yapanın yolunu gösterdiğini anlayacaklardır. (Sebe 34/6)

Kur'ân'ın içerisindeki metodun muhkem (hüküm bil-

diren) ve müteşabih (muhkemlerle benzeşen) ayetler arasında Allah'ın koyduğu anlam ilişkisi gözetilerek ayet kümeleri (Kur'an'lar) oluşturmaktan geçtiğini görmüştük.¹⁰ Aşağıdaki ayetlerden de Kur'an'da doğru hükme ulaşmak için oluşturulmuş bu metodun, tıpkı Sebe 6'da gördüğümüz gibi, önceki kitaplardan metodu bilen kişiler için Kur'an'ın "gerçek" kitap olduğunun anlaşılmasında ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görebiliriz:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانَ فِي أُمَّيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Senden önce de elçi veya nebi olarak gönderdiğimiz kimselerden hangisi bir beklenti içerisine girse, şeytan onun beklentisine mutlaka bir şeyler karıştırmıştır. Arkasından Allah, şeytanın karıştırdığını gidermiş sonra da ayetlerini HÜKÜM BİLDİRİR HALE GETİRMİŞTİR. Allah bilir, doğru karar verir. (Hac 22/52)

Bu ayetin devamını okumadan önce biraz yukarıda okuduğumuz Tâ-hâ 114. ayet ile ilişkisini görmemiz yerinde olacaktır. Zira Hac 52'de Nebi'nin gelen vahiyden bir beklentiye girdiğini görüyoruz. Yani Nebi elindeki ayetlerle bir hükme varmış ve bunu duyurmuş olmalıdır. Çünkü şeytanın bu beklentiye bir şeyler karıştırdığından

bahsedilmektedir. Taha 114'te de **Kur'anın (ilgili anlam kümesinin) vahyi tamamlanmadan hüküm vermekte acele etme. "Rabbim ilmimi (bilgimi) artır" de.** buyruluyordu. Hac 52'de Rabbimiz daha sonra şeytanın karıştırdığını giderdiğini ve ayetlerini "MUHKEM hale getirdiğini" (ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ) bildirmektedir. Yazımızın başından itibaren değindiğimiz ayetler ışığında burada yapılan muhkemleştirmenin, ayetler kümesini tamamlamak için gereken ayetlerin bildirilmesi ve böylece doğru hükme varılmasının sağlanması olarak anlaşılması mümkün görünmektedir. Kısacası metodun doğru uygulanmasından bahsedilmektedir. Ayetin devamı ise bu durumun kendilerine ilim verilen yani metodu bilenler ile ilgisini ortaya koymaktadır:

لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةَ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

Bunu (ayetlerini hüküm bildirir hale getirmeyi), şeytanın karıştırdığını kalplerinde hastalık olanlar ile kalpleri kaskatı olanlara bir imtihan vesilesi kılmak için yapar. Çünkü yanlış yapanlar, (o nebi veya elçiden) iyice uzaktadırlar. Bunun (ALLAH'IN AYETLERİNİ HÜKÜM BİLDİRİR HALE GETİRMESİNİN) bir sebebi de KENDİLERİNE O BİLGİNİN ULAŞTIĞI KİMSELERİN, onun RABBİNDEN GELEN BİR GERÇEK OLDUĞUNU BİLMELERİNİ, ONA İNANMALARINI VE KALPLERİNİN ONA YATIŞMASINI SAĞLAMAKTIR. Allah inanıp güvenenleri elbette doğru bir yola yönlendirir. (Hac 22/53-54)

Şimdi bu ayetlerde anlatılanı anlamaya çalışalım. Yukarıdaki 52. ayette şeytanın Nebi'nin ya da Rasul'ün beklentisine karıştırdığı kısmı Allah'ın giderdiği ve ayetlerindeki "hüküm" ortaya çıkardığını görmüştük. 53 ve 54. ayetlerin başındaki sebep bildiren "lam" ile başlayan fiiller kendilerine en yakındaki bu "hüküm" bildirme yani ayetlerin muhkemleştirilmesi (ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ) ifadesine gönderilmelidir. Yani "Allah'ın ayetlerini muhkem hale getirmesinin sebebi, şeytanın karıştırdığını ayette belirtilen belli bir kesim için imtihan kılmak ve kendilerine "o ilim" verilen kişilerin Allah'ın bu son

Söz konusu olan Nebiler olduğunda hüküm ile kast edilenin de hikmet olması gerekir.

kitabının gerçek olduğunu anlamalarını ve iman etmelerini sağlamaktır” denilmektedir. Böylelikle kendi kitaplarından metod ilmini bilenler bu muhkem ayetlerle ulaşılan doğru hüküm sayesinde Kur’ân’ın bekledikleri kitap olduğunu anlayabilecekler ve daha önce Kasas ve İsrâ surelerinde gördüğümüz secdeye kapanma tavrını göstereceklerdir. Yine Hac 53’e göre ayetlerin muhkemleştirilmesi yani hükmün ortaya çıkarılmasının fayda etmediği kişiler ise kalplerinde hastalık olan kişilerdir ki; bunlar Âl-i İmrân 7. ayette bahsedilen kalplerinde eğrilik olan kişiler olmalıdır. Zira gerçek hükmü gördükleri halde şeytanın karıştırdığını (kendi kurgularını) uygulamakta diretiliyor olmalıdırlar.

Kur’ân’daki hikmet (doğru hükme ulaşma) metodunun önceki kitapların mensuplarından kendilerine “o ilim verilmiş olan”, yani metodu bilenler için önemini görebileceğimiz bir diğer ayet grubu şöyledir:

وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخْطُ بِبَيْمِينِكَ إِذَا لَأَزْتَابُ
الْمُبْطِلُونَ بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي ضُدُورِ الَّذِينَ أَوْتُوا الْعِلْمَ وَمَا
يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ

Bundan önce bir yazıyı ne okumuş ne de elinle yazmıştın; öyle olsaydı boş işlere dalanlar şüphelenirlerdi. Oysa o (Kur’ân), KENDİLERİNE İLİM VERİLMİŞ olanların içine işleyen, birbirini açıklayan (ayatun beyyinatun - آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ) ayetlerden oluşur. Yanlış adanlardan başka hiç kimse ayetlerimizi bile bile inkâr etmez. [Ankebût 29/48-49]

Kur’ân’ın apaçık ayetlerden (ayatun beyyinatun - آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ) oluştuğunu anlayan kişiler kendilerine “o ilim” verilmiş olan kişilerdir. Çünkü ayetlerin beyyine olmaları, önceki kitaplarda olanı da ortaya çıkarmaları

anlamına gelmektedir.¹¹ Bu sebeple kendilerine o ilim verilmiş kişiler yine kendi kitaplarındaki metodu bilen kişiler olmalıdırlar ki kendi kitapları ile aradaki benzerliği kavrayabilsinler. Bu ilmi bilmeyenlerle aradaki fark şu ayette belirginleşmektedir:

وَكَذَلِكَ نُنْصِرُ الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

İşte âyetlerimizi böyle evire çevire anlatırız ki birileri: «Sen bir yerden öğrenmişsin» desin, biz de onu BİLEN BİR TOPLULUĞA AÇIKLAMIŞ (TEBYİN ETMİŞ) olalım. (En’âm 6/105)

Ayete göre Rasulullah’ın okuduğu (tasrif edilmiş) ayetleri duyanlar, ayetlerin daha önceden bildikleri ile benzerliğini fark edenler, onun bu bilgileri bir yerden öğrendiğini iddia ediyorlar. Ayetlerin gerçekleri ve önceki kitaplardaki bilgileri en doğru haliyle ortaya çıkaran (tebyin eden) bir yapıda olduğunu fark edenler ise yine “bilenler topluluğu” yani (Arapça orijinalinden hareketle) “o ilmi kullanan kişiler” olmaktadır.

Hüküm ve İlim Verilmesi:

Hûd Suresi’nin ilk iki ayetinde Kur’ân’ın, ayetleri muhkem kılınmış ve aynı zamanda açıklanmış bir kitap olduğunu görmüştük. Ayetlerin muhkem kılınmış olması, hüküm bildiren bir yapıda olması anlamına gelir. Yine Âl-i İmrân Suresi 7. ayette de Kur’ân ayetlerinin muhkem yani hüküm bildiren bir yapıda olduğunu görmüştük. Kur’ân’daki Allah’ın hükmüne her insanın ihtiyacı vardır. Nitekim nebilere uyarıcı ve müjdeci olarak gönderilmiş olmaları, insanların ihtilaf ettikleri konularda aralarında kendilerine verilen kitapla hükmetmeleri anlamını taşımaktadır.¹² Doğru hükme ise hikmet denir. Bir çok ayette Nebilere Kitap ve Hikmetin verildiği bildirilirken¹³ başka bir takım ayetlerde de hüküm verildiği ifade edilmektedir. Söz konusu olan Nebiler olduğunda hüküm ile kast edilenin de hikmet olması gerekir. Hüküm kelimesi aynı zamanda hikmete ulaşma melekesi anlamında da kullanılmaktadır.¹⁴ Bu ayetlerde hüküm ifadesi “ilim” ile birlikte karşımıza çıkmaktadır:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي
الْمُحْسِنِينَ

Musa olgunluk çağına erişip dengeli bir kişilik kazanınca ona hüküm ve ilim verdik. Biz, güzel davrananları işte böyle ödüllendiririz. (Kasas 28/14)

Ayette Musa Aleyhisselam'a verildiği belirtilen hüküm, hikmet yani kitaptan doğru hükme ulaşma melekesi olmalıdır ki bu meleke kitapla birlikte tüm Nebilere verilmiştir.¹⁵ Doğru hükme ulaşma bir metotla olur. Bu metot Allah'ın kitabında gösterdiği ve bu yazımızda ele aldığımız metottur. Ayette bahsedilen ilim ifadesi buna işaret ediyor olmalıdır. Zira kitabın sadece hikmeti içermesi yetmez, ona ulaşmanın metodunu da içeriyor olması gerekir. Bu da kitapla birlikte hem hükmün hem

Doğru hükme ulaşma
bir metotla olur.

de ilmin verilmiş olması demektir. Bu ayette Musa Aleyhisselam'a kitap verilmeden önceki dönemden bahsedildiği ileri sürülebilir. Ancak bunun tersi olması gerekir; çünkü ayette geçen "olgunluk çağına erişip dengeli bir kişilik kazanınca" (أَشَدُّهُ وَأَسْتَوَى) ifadesinin bir benzeri (müteşabihi) şu ayette de geçmektedir:

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا
وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ
سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ
وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ
إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

Biz insana, ana babasına iyi davranma görevi yükledik. Anası onu zahmetle taşımış ve zahmetle doğurmuştur. Onu (bir insan olarak) taşımasıyla sütten kesmesi otuz ay sürer. OLGUNLUK ÇAĞINA ULAŞIP kırk yaşına da erişirse der ki "Ey Rabbim! Fırsat ver de bana ve ana babama verdiğin nimetlere karşılık görevlerimi yerine getireyim. Razi olacağın iyi işler yapayım. Soyumdan

gelenleri de benim için iyi evlatlar eyle. Ben sana döndüm, sana tam teslim olanlardayım (müslümanlardayım). (Ahkâf 46/15)

Görüldüğü üzere bu iki ayette de "olgunluk çağına erişme" ifadeleri aynıdır. Devamında ise Kasas 14. ayette geçen "dengeli bir kişilik kazanma" ifadesine karşılık, Ahkâf 15. ayette "kırk yaşına erişme" ifadesi kullanılmıştır. Bu iki ayet birlikte değerlendirilirse dengeli kişilik kazanmadan (istiva - اسْتَوَى) kastın 40 yaşa ulaşma olduğu söylenebilir. Bunun da Nebiler özelinde vahyi almaya başlama dönemi olduğunu Nebimizden de biliyoruz. Bu durumda Kasas Suresi 14. ayette Musa Aleyhisselam'a hüküm ve ilim verilmesi, kendisine vahyin gelmesiyle gerçekleşmiş olmalıdır. Buradaki hüküm ve ilim kendisine indirilen kitapla verilmiştir. Ayetin Yusuf Aleyhisselam bağlamında geçen bir benzerinde ise istiva ifadesi geçmemektedir:

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

Yusuf reşit olunca ona doğru karar verme yeteneği ve bir ilim verdik. Biz, güzel davrananları işte böyle ödüllendiririz. (Yûsuf 12/22)

İstivadan bahsedilmemesi Yusuf Aleyhisselam'ın Nebi olmadan önceki döneminden bahsediliyor olmasından dolayı olabilir. Bu durumda kendisine verilmiş olan hüküm ve ilim babası Yakub Aleyhisselam'a verilmiş olan kitap vasıtası ile olmalıdır.

Kur'ân'da hüküm ve ilim ifadelerinin birlikte verilmemesinden bahseden diğer iki ayet de Enbiyâ Suresi'nin 74 ve 79. ayetleridir. Bu ayetlerde hüküm ve ilmin Lut, Davut ve Süleyman Aleyhisselam'a verildiği bildirilmektedir. Bu ayetlerde de ilim ifadesi hüküm ile birlikte kullanıldığına göre metoda vurgu yapılıyor, ilim ile kitaptan doğru hükme ulaşmanın yöntemi kast ediliyor olmalıdır:

وَلَوْ طَأَّ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ
الْحَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوَاءٍ فَاسْقِينَ

Lut'a da hikmet ve ilim verdik. Onu, pis işler yapan o kentten kurtardık; onlar bozgunculuk yapan ve yoldan çıkmış bir topluluktu. (Enbiyâ 21/74)

فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُودَ
الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ

İkisine de ilim ve hikmet verdiğimiz halde doğru kararı Süleyman'ın bulmasını sağlamıştık. Dağları ve kuşları da Davut'un emrine vermiştik; onunla birlikte ibadet (tesbih ederlerdi). Bunları yapan Bizdik. (Enbiyâ 21/79)

Sonuç:

Allah'ın kitabındaki ayetlerin birbirlerini açıklama metodunu uygulayarak ortaya koymaya çalıştığımız gibi ayetlerde geçen "el-ilm" ve türevi kelimelerin Kur'an'ı anlama metodu ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Pek çok ayette Rabbimiz "bu ilmin verildiği kişiler" ve benzeri ifadelerle de kendi kitabındaki bu özel yöntemi bilip kullananlardan bahsetmektedir. Öyle ki bu konu ilahî kitapların ortak özelliği olduğu için kitaplar arası tasdik sisteminin de temel yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Elbette Allah en doğrusunu bilir.

Notlar

1. Kur'an Dili ve Retoriği - s:17 - Prof. Dr. Mustafa Öztürk - Ankara Okulu Yayınları - Ankara 2015
2. Benim Tarihselciliğim - Prof. Dr. Mustafa Öztürk - <http://mustafaozturkarsivi.blogspot.com.tr/2015/06/benim-tarihselciligim.htm>
3. Türk Dil Kurumu Genel Türkçe Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr/>
4. Kur'an kelimesinin "ayet kümesi" anlamı için bkz: Dr. Fatih Orum - Kur'an'ı Anlama Usulü veya Erdem Uygan - Kur'an Kavramı - Süleymaniye Vakfı Yayınları
5. Bkz: Kur'an Kavramı - Erdem Uygan - Süleymaniye Vakfı Yayınları Kur'an'ın Öğrettiği Kavramlar Serisi - 2016
6. Bkz: Kur'an Kavramı - Erdem Uygan - Kur'an'ın Öğrettiği Kavramlar Serisi 3 - Süleymaniye Vakfı Yayınları
7. Müfredat - Elfaz' il Kur'an - Ragıp El İsfahani
8. İsra 106. ayetin metotla ilişkisinin ayrıntısı için bkz: Kur'an'ın Öğrettiği Kavramlar Serisi - Kur'an Kavramı - Erdem Uygan veya Kur'an'ı Anlama Usulü - Dr. Fatih Orum - Süleymaniye Vakfı Yayınları.
9. Kendi kitaplarını tasdik eden kitapla birlikte gelecek olan elçiye inanma ve yardımcı olma sözü.
10. Bu konunun detayını Dr. Fatih Orum'un Süleymaniye Vakfı Yayınları'ndan çıkan Kur'an'ı Anlama Usulü kitabında bulabilirsiniz.
11. Bkz. Tasdik Tebyin ve Nesih - Dr. Fatih Orum - Süleymaniye Vakfı Yayınları
12. Bkz: Bakara 2/213
13. Bkz: Bakara 2/251, Al-i İmran 3/81, Nisa 4/54
14. Kur'an'ı Anlama Usulü - Dr. Fatih Orum - Süleymaniye Vakfı Yayınları - 2. Baskı - 20151992;57:346-49.
15. Bkz: En'am 6/89